

Taloutta filosofian näkökulmasta

■ JERMU LAINE

Ilkka Niiniluoto, Risto Vilkkio
ja Jaakko Kuorikoski: *Talous ja
filosofia*. Gaudeamus 2013.

Historian jälkeinen yhteiskunta on postmoderni umpikuja, jossa modernismille tyypillisesti kuuluneita sosialistisia tai liberaaleja projekteja ei voida toteuttaa. Max Weberin ja F. A. Hayekin kuristushäkeistä (*iron cage*) vapautumisen ideologiat kukoistavat, mutta lisäävät onnea odottavien pelkoa ja neuvottomuutta.

Filosofit, joilta odotetaan pu-
hetta, kangistuvat kaavoihin. Ta-
louden hallitsemattomuus ei saa
osakseen talousfilosofisia iskuja.
Harrastusta riittää, mutta missä
viipyy vallankumouksellinen luo-
vuus? Reaalimaailman kokemuk-
sen ja syvähenkisen ajattelun yh-
distelmä on harvinaistumassa.

Francis Fukuyaman historian
päättymisen manifestissa (1989)
yhteiskunnat julistettiin siirtyneiksi
tai olevan selkeästi matkalla tyy-
tyväisyyteen, seesteiseen ristiriit-
dattomuuteen, vaurauteen ja eroon
sotaisista välienselvittelyistä. Ym-
pärvä todellisuus ei ole vakuut-
tanut läheskään kaikkia. Elämme
keskellä levotonta, epävakaa ja
pirstoutuvaa kulttuuria. Yksityinen
sektori hallitsee marssijärjestystä,
julkinen kiirehtii hitaasti perässä.
Kapina modernismia vastaan jat-
kuu, mutta postmodernismi ei ole
tuonut mielenrauhaa eikä globaa-
listaa turvallisuutta – oikeudenmu-
kaisuudesta puhumattakaan.

Aikamme todellisuus on etääm-
pänä kuin kivenheiton päässä kan-
sojen ja sukupuolten ideaalista ta-
sa-arvosta. Maapallolla on vielä
miljardeja, jotka eivät koe saavansa
tunnustusta yhdenvertaisina ihmi-
sinä. Mahdollisuudet kehittää yk-
silöllisiä kykyjä ja toimia luovas-
ti ihmiskuntakehityksen hyväksi
avautuvat niukasti ja verkkaisesti.
Köyhyys yhden yhteiskunnan puit-
teissa ja yhteiskuntien keskinäisissä
suhteissa osoittaa ajoittaista lienty-
mistä. Läpimurrosta köyhyyden
poistamiseksi ei voi puhua.

Kehityksestä on seurannut uusia
ongelmia, erityisesti ympäristön
ja maapallon voimavarojen kestä-
vyyden suhteen. Nämä haastavat
maapallon poliittiset järjestelmät
kollektiiviseen toimintaan, jonka

tähtäin olisi globaali talouspolitiikka
sekä alueellisen ja kansainväli-
sen yhteistyön uusiminen.

Yhteiskuntafilosofiseen näl-
käänsä ravintoa etsivät saattavat
pettyä Gaudeamuksen tänä syksy-
nä julkaisemaan artikkelikokoel-
maan *Talous ja filosofia*. Ne, jotka
olivat kuuntelemassa toista vuotta
sitten pidetyn talouskollokvion esi-
telmiä, joista teos on tehty, kuiten-
kin tiesivät, mitä odottaa. Itse pe-
tyin, koska kirjan otsikko on lu-
paava, mutta sisältöä rasittaa liial-
linen filosofointi matematiikalla
sekä vanhoilla totuuksilla ja tutuil-
la teorioilla.

Artikkelikokoelman parasta an-
tia on Turun yliopiston professori
Eerik Lagerspetzin kirjoitus ”Marx
ja Hayek. Kaksi näkökulmaa mark-
kinakapitalismiin”. Kuvaavaa, että
kaksi jo ajasta poissiirtynyttä – toi-
nen 150 vuotta toista aikaisemmin –
on nostettu pöydälle *post mortem*.
Ruumiinavaus on hämmästyttävän
kiintoisa, voisi sanoa jopa puoleen-
sa vetävä, molempien osalta, ei suin-
kaan historiallisina jäänteinä, vaan
ajattelun kaavoja rikkovana.

”Jos Marx oli markkinatalou-
den historiallisesti tärkein kriitik-
ko, Hayek oli sen johtava puoles-
tapuhja”, kirjoittaa Lagerspetz.
Hän osoittaa, että näillä kahdel-
la on jyrkistä vastakkaisista näke-
myksistä huolimatta paljon yhteis-
tä. ”Molemmat pyrkivät rakenta-
maan maailmankatsomuksestaan
yhtenäisen näkemyksen, joka yh-
distäisi taloustieteen yleisempään
filosofisesti perusteltuun käsityk-
seen yhteiskunnasta, historiasta ja
ihmisluonnosta.”

Marx ja Hayek näkivät ihmi-
sen keskeisenä ongelmana vapau-
den puutteen. Marxin mukaan ih-
minen on vapaa, kun hänen toi-

mintansa ilmentää häntä itseään,
hänen kykyään ja persoonallisuut-
taan. Tietoisuuden kasvu auttaa ih-
mistä ymmärtämään ja voittamaan
ulkoiset rajoitteet, kuten niuku-
udesta, tiedollisten valmiuksien
puuttumisesta ja ajattelun har-
jaantumattomuudesta aiheutuvat
pakot.

Myös Hayek katsoo, että vapaa
puuttuu pakon vuoksi. Pakkoa hän-
nestä on se, että on toimittava jon-
kin ulkopuolisen ohjauksessa, ku-
ten säädösviidakon, enemmistö-
demokratian tai hyvinvointilevi-
tyksen manipuloimana. Hayekille
olosuhteet ja rakenteet eivät ole va-
pauuden rajoituksia, eivät liioin köy-
hyys, tiedon puute eikä vaje henki-
sissä voimavaroissa.

Lagerspetz käsittelee Marxin
vieraantumisosoppia tiiviisti ja sel-
keästi, mitä harvoin tapaa. Samoin
Lagerspetz analysoi Hayekin kes-
keisiä ajatuksia viisaasti ja kiihkot-
tomasti. Hayekiin nojautuen hän
määrittelee markkinat tavalla, joka
riisuu vastaväittäjän aggressioilta:
ne ovat instituutio, jonka puitteis-
sa vapaat, mutta tiedoiltaan rajal-
liset ihmiset voivat pyrkiä sovitta-
maan yhteen keskenään ristiriitai-
set suunnitelmansa. Yksinkertainen
on kaunista.

Marxin ja Hayekin suhtautumi-
sessa moraalisiin voi nähdä saman-
kaltaisuutta. He eivät nähneet pe-
ruslähtökohtiaan niinkään moraa-
lisina tai poliittisina sitoumuksina
kuin välttämättömien periaatteiden
tarkasteluna ja tunnetuksi te-
kemisenä. He katsoivat historian
aikanaan osoittavan heidän väit-
teidensä oikeutuksen. Tulevaisuu-
teen ei ollut syytä tähdätä moraa-
lisena tai poliittisena tavoitteena.

Kristiina Rolin, Helsingin yli-
opiston tutkija, esittää vastatta-

vakseen kysymyksen, onko voiton maksimointi moraalisesti oikeutettua. Hän vastaa suruttomasti, että liiketoiminnan keskeinen periaate on voiton maksimointi – tietyn filosofispiraalisin reunaehdoin. Voiton maksimointi on yritysjohtajan erityinen moraalinen velvollisuus, tosin alisteisena yleisille moraalisille velvollisuuksille. Kantilaisesti ajattelevan pitäisi ymmärtää, että näitä ovat muun ohella yhteisen hyvän (hyvinvointivaltion?) edistäminen.

Rolinin mielestä voiton maksimointi itsestään selvytenä ei vaa di perusteluja. Sen moraalinen oikeutus saa perustelunsa Rolinin kiehtovasti kertomilla teorioilla sopimuksesta yrityksen johdon ja omistajien kesken. Hän tukeutuu myös Milton Friedmaniin, jonka mukaan voiton maksimointi on yritysjohtajan moraalinen velvollisuus.

Yritystoimintaan likeisessä kosketuksessa elänyt hämmentää, että tiedemaailman urheita uusia tutkijasukupolvia edelleen kiinnostaa voiton maksimoinnin esittely ja teoreettisten perustelun hakeminen.

Voitto on kiistatta menestymisen mittari. Uuden yrityksen perustaja ei pohdi voiton maksimointia. Tai ajatellaan vaikkapa paljon kokeneita kotimaisia pörssiyrityksiämme. Tavoite on aina ollut ja on menestyminen kilpailussa – sijoittajien panosten hyvittäminen. Menestystä on ajoittain paljon, usein sinnittelyä hengissä pysymiseksi.

Voitto kertoo menestymisestä epävarmuuksien ja yllätysten maailmassa. Osakkeenomistajien odotusten on sopeuduttava realimaailmaan. Yrityksen on selviydyttävä globaalissa kilpailussa muuttuvien

voimakenttien ja maailmallisten järkytysten riepottelussa. Voittoa tulostuvuosi on iloinen asia, mutta välillä on siedettävä vähäistä tai ei lainkaan voittoa tuottavia vuosia. Tuottojen pitkäaikainen niukkuus on kova paikka miljoonille säästäjille. Perussijoittajien tyytyväisyys on tärkeää niin sijoittajille kuin yritykselle. Huijareista ja kasinopelureista ihmiskunta ei pääse eroon.

Rolinin teoreettiset perustelut voiton maksimoinnille tuntuvat olevan myös toisesta maailmasta. Ei yrityksen ja sijoittajien kesken solmita sopimuksia voiton maksimoimisesta – kuten ei ahneustakaan. Yritystoiminnassa menestymisen ei ole yrityksen johdolle moraalinen kysymys – enempää kuin yleensä kansalaiselle elämästä selviytyminen. Taitamattomuutta ja tyhmyyttäkin on, mutta historia korjaa tällaiset seikat. Ahneet kuolevat ja uusia tulee tilalle.

Kirjan jälkisanoina Ilkka Niiniluoto kysyy, saako rahalla onnea. Hän sanoo, että elämme globaalissa markkinataloudessa, jossa raha puhuu ja pyörittää maailmaa. Metaforan taakse kätkeytyy raadollinen totuus, maailman talous on innovoivien ja aggressiivisten ihmisten käsissä.

Siitä, mitä ovat onni, onnellisuus, hyvinvointi ja hyvä elämä tulee tutkimuksia liukuhihnalta. Niiniluodonkin ”Epilogi” painottuu näitä asioita kuvaavien tutkimusten kuvailemiseen. Hänen oma mielipiteensä vilahuttaa silloin tällöin: ”On järkevää, että elinkeinoelämä yhdessä valtion ja kansalaisten kanssa pyrkii kohtuullisella tavalla turvaamaan taloudellista kasvua samalla kun ylläpidetään yhteiskunnallista tase-arvoa.” Näinhän puhuvat myös

modernit poliitikot. Niistä ainekista leivotaan ”onnellisuuspolitiikan” pyhäpitkot. Poliitikassa hyvät aiheet odottavat vielä toteutusta. Niiniluodon mukaan ”maltillisen arvorationaalisuuden tulisikin aristoteelisessä hengessä etsiä keskitietä fundamentalismin ja nihilistisen opportunistin välillä”.

Keskustelu hyvästä elämästä jatkuu väitellynä uusista indikaattoreista, kuten Niiniluoto toteaa. Hän toivoo enemmän keskustelua itse asiasta. Sitä minäkin. Juuttuminen indikaattoreihin ja loputtomiin arvojen puntarointeihin vapauttaa yhteiskunnan filosofien piikeistä, joilla työnnetään välttämättömiin, pikaisiin ja kipeisiin ratkaisuihin.

Kirjoittaja on varatuomari.